

Psychológia a patopsychológia
dieťaťa, **53**, 2019, č. 1, s. 25–35.

VÝZNAM DELIBERÁCIE PRE ROZVOJ SPÔBILOSTÍ SEBAOBHAJOVANIA ŽIAKOV S MENTÁLNYM POSTIHNUTÍM V PROSTREDÍ INKLUZÍVNEJ ŠKOLY¹

MICHAELA BARTUŠOVÁ

*Katedra školskej pedagogiky, Pedagogická fakulta TU v Trnave
Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, Bratislava*

THE IMPORTANCE OF DELIBERATION FOR TEACHING OF SELF-ADVOCACY SKILLS OF PUPILS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN INCLUSIVE SCHOOL

Abstract: Goal of this paper is to point out the importance of deliberation not only as a way of pupils' participation in school life, but also as a support for inclusion in school environment. It could be assumed that through deliberation, self-advocacy abilities of pupils with intellectual disability can be developed. Through self-advocacy, individuals with help of facilitators develop their social and communication competencies. The process of deliberation then creates a space for reasoning and argumentation, which supports reflective thinking and mutual understanding of participants. The concept of deliberative democracy can considerably strengthen collaboration of integrated pupils and the rest of the class, and it can prepare children with intellectual disability for their future social and civil life. Equality and mutual respect as main requirements of deliberative technique support inclusion in education.

Key words: deliberation, deliberative democracy, self-advocacy, intellectual disability, inclusion

Prišlo 21.8.2018, M. B., Pdf TU, Priemyselná 4, 918 43 Trnava

E-mail: michaela.bartusova@tvu.sk

DOI: 10.4149/ppd_201902

¹ Príspevok bol podporený grantom VEGA 1/0620/16 Psychologické determinanty aktivity a participácie detí a adolescentov so zdravotným postihnutím vzdelávaných v integrovanom/inkluzívnom prostredí.

V spoločnosti sa čoraz viac zdôrazňuje princíp inklúzie, na základe ktorého sa zvyšuje a podporuje participácia ľudí s postihnutím na živote spoločnosti spolu s majoritnou populáciou. Najviditeľnejšie sa inklúzia prejavuje v školskom prostredí. Jej hlavným cieľom je zvýšiť prítomnosť, participáciu a úspešnosť všetkých žiakov ohrozených exklúziou vo všeobecnosti, teda nielen žiakov s postihnutím, alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (Bizová, 2011; Lechta, 2016).

Chceme poukázať na to, aká je súvislosť deliberácie² s inklúziou v školskom prostredí a sebaobhajovaním ľudí s mentálnym postihnutím. Vychádzame z predpokladu, že princípy deliberatívnej demokracie môžu významnou mierou prispieť k prehĺbeniu inklúzie vo vzdelávaní, ako aj podporovať rozvoj spôsobilostí, potrebných pre sebaobhajovanie ľudí (detí) s mentálnym postihnutím.

Podľa definície Americkej asociácie pre mentálne a vývinové postihnutia (AAIDD) chápeme pod pojmom mentálne postihnutie neschopnosť, resp. nedostatočnosť charakterizovanú signifikantnými obmedzeniami v intelektových schopnostiach a v adaptívnom správaní. Človek s mentálnym postihnutím tak môže mať oslabené napríklad schopnosti komunikácie, sebaistočnosti, sociálneho kontaktu, praktické zručnosti, schopnosť čítať a počítať, pracovať, či všeobecnú schopnosť a iniciatívu využívať možnosti a žiť nezávisle (Bartáková a kol., 2017). Vzdelávanie detí s mentálnym postihnutím prebiehalo v minulosti len v špeciálnych školách, avšak s príchodom trendu inkluzívneho vzdelávania sa v súčasnosti vzdelávanie žiakov s mentálnym postihnutím uskutočňuje aj v triedach pre žiakov s mentálnym postihnutím na základných školách, alebo podľa individuálneho výchovno-vzdelávacieho programu v bežnej triede spolu s ostatnými žiakmi. Dôležité je, aby prijatie takéhoto žiaka bolo akceptované učiteľmi, aj vedením školy (Hučík, 2016). V tejto súvislosti má rozvoj sebaobhajovacích spôsobilostí významnú úlohu pre ďalší život žiaka s mentálnym postihnutím. Schopnosť zaujať vlastný postoj a vedieť sa vyjadriť k veciam môže byť rozvíjaná prostredníctvom procesu deliberácie ako spoločného uvažovania všetkých členov komunity, resp. skupiny či triedy. Požiadavka rovnosti všetkých participantov v procese deliberácie podporuje princípy inklúzie ako takej.

Postavenie ľudí s mentálnym postihnutím v spoločnosti v historickom vývoji

Z hľadiska historického vývoja ponímania mentálneho postihnutia došlo postupne k výrazným zmenám. Začleňovanie ľudí s mentálnym postihnutím do spoločnosti prebiehalo v odlišných etapách – od diskriminácie, až po snahu o plnohodnotnú

² Podrobnejšie vysvetlenie v ďalšom texte.

inklúziu. Dôležitú úlohu v tomto smere zohráva zmena postojov a verejnej mienky (Jariabková, 2008). M. Wehmeyer et. al. (2000) hovoria o troch vlnách tejto zmeny. Prvou vlnou bol tzv. *profesionalizmus*, ktorý sa na prelome 19. a 20. storočia vyznačoval tým, že odborníkom nezáležalo na právach ich „klientov“. Po druhej svetovej vojne vrcholila druhá vlna, tzv. *rodičovské hnutie*, keď sa na ľudí s mentálnym postihnutím nazeralo ako na obeť, ktoré je potrebné ľutovať. Často sa o nich hovorilo ako o „posvätné nevinných“ či „večných deťoch“, pričom sa zdôrazňovalo, že nie sú schopní urobiť akýkoľvek hriech, ale ani nie sú zodpovední sami za seba. S pribúdaním detí s mentálnym postihnutím stúpal aj záujem o zmenu legislatívy. Nielen dospievajúca populácia s postihnutím, ale aj ich blízke okolie a profesionálni asistenti si začali uvedomovať, že ľudia s postihnutím dokážu a chcú hovoriť sami za seba. Tak v priebehu 70. a 80. rokov 20. storočia vrcholila tretia vlna, označovaná ako *hnutie sebaobhajovania*. V tomto období sa presadzovala myšlienka normalizácie, v rámci ktorej sa zdôrazňovalo právo ľudí s postihnutím na taký spôsob života, ktorý sa čo najviac približuje životu bežnej populácie (Wehmeyer et al., 2000). Avšak napriek posunu chápania mentálneho postihnutia ako deficiencie k chápaniu v pojmoch podpory, ktorú ľudia s mentálnym postihnutím potrebujú, spoločnosť aj odborníci stále často nazerajú na ľudí s mentálnym postihnutím v pojmoch ich obmedzení a deficitov (Jariabková, 2008).

Odborníci upozorňujú, že aj napriek existencii mnohých inkluzívne zameraných hnutí a politickej podpore inkluzívnych princípov, s ľuďmi s mentálnym postihnutím sa stále nezaobchádza ako so seberovnými a ich práva sú bežne porušované, resp. ich exklúzia aj naďalej pokračuje. Podľa S. Abbotovej a R. McConkeya (2006) nie sú ľudia s mentálnym postihnutím súčasťou diskusie, ako by mala byť inklúzia realizovaná. Autori vidia dôvod najmä vo vytváraní strategických analýz bez kooperácie s touto marginalizovanou skupinou. Ľudia s postihnutím vo všeobecnosti oveľa častejšie zažívajú situácie, keď s nimi okolie zaobchádza nevhodne, resp. sú obeťami šikany. Sebaobhajovanie môže prispieť k zmierneniu, alebo dokonca aj k eliminácii týchto sociálnopatologických javov (Feldman et al., 2012; a Frawley, Bigby, 2015; Dryden, Desmarais, Arsenault, 2017; Bartáková a kol., 2017).

Najväčší posun v nazeraní na participáciu ľudí s mentálnym postihnutím pozorujeme v súvislosti s rozvojom hnutia sebaobhajovania, ktoré má svoje počiatky v západných krajinách. Pôvod hnutia sebaobhajovania možno nájsť už na konci 19. storočia vo Veľkej Británii, kde sa vytvorila organizácia združujúca ľudí so sluchovým postihnutím. Pokiaľ ide o ľudí s mentálnym postihnutím, až v 70. rokoch 20. storočia vo Švédsku sa konštituovali spoločenské kluby vo forme hnutí sebaobhajovania s cieľom podporovať výchovu adolescentov na princípe plného zaradenia do väčšinovej spoločnosti. Zo Švédska sa táto myšlienka neskôr rozšírila do angloamerického prostredia, najmä do USA, Veľkej Británie a Austrálie (Blackmore, Hodgkins, 2012; Wehmeyer et al., 2000; Frawley a Bigby, 2015; Bartáková a kol., 2017). Na Slovensku pôsobí

Združenie pre pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím. Toto občianske združenie, založené už v roku 1980, má viac ako 10 000 členov a v náplni jeho činnosti je aj podpora a organizovanie stretnutí skupín sebaobhajcov.

Sebaobhajovanie ako možnosť rozhodovať – ideál a skutočnosť

Podstatou sebaobhajovania je vo všeobecnosti snaha vyjadriť a podporiť vlastné riešenia a stať sa tak do istej miery zodpovedným sám za seba. Pri sebaobhajovaní ľudí s mentálnym postihnutím je cieľom, aby participanti zaujali vlastné postoje a vedeli sa k nim vyjadriť. V tomto procese im pomáhajú poradcovia a facilitátori, ktorých úlohou je podporovať rozvoj sociálnych a komunikačných kompetencií jednotlivcov a sprostredkovať im čo najviac informácií v prijateľnej forme. V publikácii Združenia na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR možno nájsť definíciu, ktorá sebaobhajovanie chápe ako „*učenie sa správne rozhodovať, rozhodovať sám za seba a niesť za svoje rozhodnutia zodpovednosť; vedieť povedať svoj názor a obhájiť si ho; učiť sa byť samostatným, ale vedieť aj prijať potrebnú podporu; učiť sa správne komunikovať a rozvíjať svoje zručnosti; poznať svoje práva, ale aj povinnosti*“ (Bartáková a kol., 2017, s. 38). Výsledkom úspešného procesu sebaobhajovania by malo byť osamostatnenie a sebarealizácia a do istej miery aj nezávislý život (Beart, Hardy, Buchan, 2004).

Sebaobhajovanie môže prebiehať na individuálnej, aj na kolektívnej úrovni (Jariabková, 2008). V ideálnom prípade by sebaobhajcovia mali mať kontrolu nad programom skupiny a mali by robiť dôležité rozhodnutia. Postupným vývojom s pomocou poradcov by členovia sebaobhajovacej skupiny mali nadobúdať také vedomosti a kompetencie, aby mohli v skupine pôsobiť nezávisle. Medzi poradcami a sebaobhajcami sa vytvorí vzájomný vzťah, ktorý im umožní spolupracovať ako partnerom (Tsuda a Smith, 2004, podľa Jariabkovej, 2008). Podľa P. Frawleyovej a Ch. Bigbyovej (2015) predstavuje sebaobhajovanie kľúčový spôsob dosahovania spoločenskej inklúzie, ktorá však môže byť ohrozená, ak sa bude spoločnosť príliš individualizovať.

V skutočnosti sa však v práci sebaobhajovacej skupiny môžu vyskytnúť rozličné problémy. Odborníci, venujúci sa tejto problematike, formulujú aj bariéry sebaobhajovania, ktoré možno sledovať na strane ľudí s mentálnym postihnutím, aj na strane blízkeho sociálneho okolia, kam patrí predovšetkým rodina a odborní asistenti. Kognitívne, komunikačné a motivačné deficity ľudí s mentálnym postihnutím môžu narúšať ich schopnosť porozumieť vlastným právam, kompetentne sa rozhodovať a obhajovať sa (Jariabková, 2008). Rodina zas môže zastávať ochranársky prístup, keď nepodporuje sebarealizáciu jednotlivca s mentálnym postihnutím v širšej skupine. Detstvo strávené pod nadmernou ochranou rodičov a v špeciálnych školách

môže brániť ľuďom s mentálnym postihnutím osvojiť si poznatky a zručnosti, ktoré potrebujú pre svoj samostatný život (Bartáková a kol., 2017).

Taktiež M. Wehmeyer so spolupracovníkmi (2000) upozorňujú na isté prekážky úspešného sebaobhajovania. Jednou z najhlavnejších sú samotní sebaobhajcovia, ktorí sa nemusia cítiť príjemne pri prezentovaní svojej „moci“. Môžu sa dokonca vyskytnúť aj konflikty medzi poradcami, čo v skupine sebaobhajovania pôsobia ako zamestnanci inštitúcií, ktoré vyžadujú dodržiavať určité pravidlá. V konečnom dôsledku má tak vplyv inštitúcia, ktorá nemusí zohľadňovať požiadavky sebaobhajcov.

Viacere výskumy a analýzy poukázali na direktívne prístupy poradcov a facilitátorov v prípade vedenia diskusie. Facilitátori napríklad používali sugestívne otázky, ignorovali pripomienky účastníkov skupiny, nabádali k schváleniu vlastných rozhodnutí, sami navrhovali témy diskusie, alebo kriticky hodnotili správanie sebaobhajcov. Dôležité sú výcviky poradcov a facilitátorov, v ktorých sa rozvíjajú spôsobilosti viesť skupinu a techniky riešenia problému a rozoberajú sa otázky týkajúce sa ľudských a občianskych práv alebo práce s médiami (Cone, 2004, podľa Jariabkovej, 2008).

Význam sebaobhajovania pre ľudí s mentálnym postihnutím

V súčasnosti je v odbornej verejnosti evidentný zvyšujúci sa záujem o hodnotenie účasti na sebaobhajovacích procesoch. O účinnosti sebaobhajovania existuje viacero výskumov, ktoré sa zameriavali na hodnotenie procesu zo strany sebaobhajcov.

M. A. Feldman et al. (2012) realizovali výskum, ktorým poukázali na to, že ľudia s mentálnym postihnutím sú schopní rozvíjať spôsobilosti sebaobhajovania v oblasti práv na zdravotnú starostlivosť. Vychádzali z predpokladu, že ľudia s postihnutím musia v reálnom živote pri zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti čeliť vážnym prekážkam. Autori na základe výskumu zistili, že ľudia s mentálnym postihnutím dokážu identifikovať porušenie práv na zdravotnú starostlivosť, ak participujú na individuálnom a kolektívnom sebaobhajovaní.

S. Beart et al. (2004) zase skúmali, ako sa mení sebavnímanie členov sebaobhajovacej skupiny. Výskumnú vzorku tvorilo sedem sebaobhajcov, ktorí boli členmi hnutia minimálne jeden rok. Výsledky štúdie ukázali, že všetci členovia sebaobhajovacej skupiny zaznamenali zmenu sebavnímania, vďaka ktorej sa cítili byť viac sebaistí a schopní zaujať vlastný postoj a stať si za ním. Práve tieto atribúty považujú autori výskumu za najprínosnejšie pre ďalší život sebaobhajcov. Participanti si uvedomujú ciele a identitu skupiny a považujú ich za zmysluplné, pričom nadobúdanie nových úloh a povinností im dáva určitý status. Základom je pritom zabezpečenie pozitívneho sociálneho prostredia prostredníctvom vytvorenia priateľských vzťahov a podpory.

K. Jariabková spolu s M. Andreánskym a V. Andreánskou (2011) v štúdiu zameranú na ponímanie úspešnosti pri mentálnom postihnutí uvádzajú, že sebaobhajovanie môže byť jednou z foriem podpory a aktívnej participácie ľudí s mentálnym

postihnutím. Výsledky ich výskumu naznačujú, že pri vymedzení pojmu „človek s postihnutím“ prevažovala u sebaobhajcov s mentálnym postihnutím identifikácia s pojmom a menovanie konkrétnych druhov postihnutia, kým v skupine, ktorá nemala skúsenosti s aktivitami sebaobhajovania, prevažovali chýbajúce či neprimerané odpovede. Adekvátne odpovede sebaobhajcov môžu súvisieť s ich skúsenosťami s aktivitami sebaobhajovania, ktorých súčasťou je aj sebaopoznávanie (Jariabková, Andreánsky, Andreánska, 2011).

Sebaobhajovanie môže viesť k výraznejšej spoločenskej inklúzii. Z tohto predpokladu vychádzali aj P. Frawleyová a Ch. Bigbyová (2015), ktoré hodnotili dlhodobú angažovanosť dvanástich členov sebaobhajovacej skupiny. Pre participantov výskumu predstavovalo členstvo v sebaobhajovacom hnutí pocit, že niekam patria, pričom vyzdvihovali najmä nadviazanie sociálnych kontaktov s ľuďmi s podobným postihnutím, ako aj s ľuďmi bez postihnutia.

Inkluzívna škola ako priestor pre sebaobhajovanie s využitím princípov deliberatívnej demokracie

Cieľom inklúzie je participácia na vzdelávaní, v zamestnaní, v rodine, v ostatných spoločenských vzťahoch a na občianskom živote (Frawley a Bigby, 2015). S. Abbotová a R. McConkey (2006) sa vo svojom výskume zamerali na bariéry sociálnej inklúzie. Ako jednu z hlavných prekážok úspešného začlenenia ľudí s mentálnym postihnutím do spoločnosti identifikovali nedostatok potrebných informácií a spôsobilostí. Taktiež zdôraznili fakt, že fyzická prítomnosť ľudí s postihnutím v komunite ešte neznamená, že inklúzia je dovŕšená. Ich štúdia predkladá zistenie, že ľudia s mentálnym postihnutím sú schopní identifikovať bariéry inklúzie na základe vlastných skúseností a súčasne vedia artikulovať spôsoby, ako tieto prekážky odstrániť, alebo obmedziť. Vo všeobecnosti participantí výskumu zdôrazňovali skôr potrebu väčšej podpory, než ochrany zo strany asistenčného personálu.

Ak teda vychádzame z predkladaných zistení, môžeme konštatovať, že inklúziu je možné skutočne realizovať, ak sú už do počiatočnej diskusie o forme a princípoch inklúzie pozývaní aj tí, ktorých sa týka. Ešte predtým je však potrebné ich naučiť formulovať a vyjadrovať vlastný názor. Sebaobhajovanie predstavuje vhodný nástroj pre rozvíjanie požadovaných zručností a malo by prebiehať už na úrovni základného vzdelávania.

Najmä v angloamerickom prostredí sa hnutie sebaobhajovania využíva aj vo vzdelávacích inštitúciách, predovšetkým na úrovni stredných a vysokých škôl. V súčasnosti evidujeme stúpajúci trend uplatňovania inklúzie nielen študentov s telesným postihnutím, ale aj s duševnými poruchami (Blackmore a Hodgkins, 2012). V niektorých amerických školách je forma sebaobhajovania v prostredí školy chápaná iba v medziach zastávania formálnych funkcií – teda škola umožní žiakovi

s mentálnym postihnutím zastávať funkciu predsedu plánovacieho výboru, avšak len zdanlivo (Wehmeyer et al., 2000). Niektoré výskumy a skúsenosti naznačujú, že pedagógovia majú značný problém pochopiť inklúziu, alebo ju nevedia realizovať v praxi. Najčastejšie dochádza k zámene princípu inklúzie s princípom integrácie, pričom podľa V. Lechtu (2016) je inklúzia cieľom a integrácia cestou. V praxi sa pedagógovia i manažment školy „uspokoja“ s fyzickým zaradením dieťaťa s postihnutím do kolektívu intaktných žiakov, pričom sa už nezameriavajú na ďalšiu prácu so všetkými zúčastnenými žiakmi (Bizová, 2011).

Čo je deliberatívna demokracia?

V tejto súvislosti poukazujeme na význam princípov deliberatívnej demokracie. Deliberatívny prístup je v súčasnosti jedným z dominantných aspektov v teórii demokracie. Deliberácia umožňuje, aby všetky skupiny v spoločnosti boli vypočuté a ich záujmy rešpektované. Deliberáciu definujeme ako proces diskusie o dôvodoch s cieľom vyriešiť problematickú situáciu a zároveň prijať informované a odôvodnené rozhodnutia. Ide o proces verejného zvažovania jednotlivých alternatív riešenia a vyjasňovania názorových rozdielov, pričom jeho dôležitou súčasťou je komunikácia partnerov. Hlavnou požiadavkou deliberatívnej demokracie (zdôvodnenej demokracie) je rovnosť medzi všetkými účastníkmi rozhodovacieho procesu (Plichtová, 2010; Gutmann a Thomson, 1996).

Deliberácia však nemusí byť chápaná výhradne len ako spôsob politickej participácie. Podľa J. Mansbridgeovej (pozri Ercan, Dryzek, 2015) je deliberácia súčasťou „každodenných rozhovorov“. Môže prebiehať v školách a na univerzitách, v nemocniciach, médiách a iných organizáciách (Mansbridge et al., 2012). Jej zmyslom je podľa J. Forestera (2009) spojiť prostredníctvom konverzácie participantov z rôznych spoločenských tried s rôznymi záujmami, etnickou príslušnosťou či rodom, čím sa preklenú rozdiely v skúsenostiach, stereotypoch, etablovaných vzťahoch a konvenčných očakávaníach. Práve z tohto predpokladu vychádzame aj v našom príspevku, keď koncept deliberácie považujeme za vhodný spôsob, ako podporiť inklúziu v prostredí školy a zároveň rozvíjať spôsobilosti žiakov s mentálnym postihnutím pre hnutie sebaobhajovania.

Aj keď je deliberácia vo vzdelávaní vnímaná najmä ako spôsob rozvoja spôsobilostí pre budúci spoločenský a občiansky život (vo forme občianskeho vzdelávania), v našom ponímaní deliberáciu chápeme aj ako metódu komunikácie medzi žiakmi s mentálnym postihnutím, intaktnými žiakmi a učiteľmi, pretože princípy deliberatívnej demokracie podporujú inklúziu – ide predovšetkým o rovnosť všetkých účastníkov diskusie, hľadanie (resp. požadovanie) informácií a dôkazov, odôvodňovanie, hodnotenie alternatív, opätovné verifikovanie a (možné) modifikovanie vlastných preferencií, hľadanie dohody alebo konsenzu, tvorbu informovaných a zdôvodnených

rozhodnutí (Escobar, 2011; Weithman,; 2005, Mansbridge et. al., 2012). Deliberácia predpokladá, že všetci účastníci procesu sú si rovní a všetci majú rovnaké právo a možnosť vyjadriť svoj názor, pričom nevyhnutný je vzájomný rešpekt participantov. V praxi nemusí ísť ani o prijatie konkrétneho rozhodnutia, ale skôr o samotný proces zdôvodňovania, argumentácie, reflektívneho myslenia, pochopenia ostatných – preto je deliberácia aj vhodnou metódou vyučovacieho procesu. Žiaci s mentálnym postihnutím nie sú nútení zaujať jasné stanovisko, ale formulovať a vyjadriť vlastný názor. To je podstatou hnutia sebaobhajovania, ktoré zdôrazňuje právo každého človeka vyjadriť vlastný názor či presvedčenie (Bartáková a kol., 2017).

Deliberácia ako podpora inklúzie vo vzdelávaní

Deliberácia by mala byť jednou z praktických metód, podporujúcich inklúziu v školskom prostredí. Do procesu deliberácie sú zahrnutí všetci členovia danej skupiny, teda triedy či žiackeho kolektívu celej školy. Využitie princípov deliberatívnej demokracie tak môže mať v konečnom dôsledku význam pre integrovaných žiakov, keď sú v rámci procesu deliberácie súčasťou rozhodovacieho procesu spolu s ostatnými žiakmi školy, pričom môžu formulovať svoje požiadavky, nápady, myšlienky a zároveň sú aktívne prítomní pri diskusii o všetkom, čo sa týka aj ich. Rovnako aj zdraví žiaci môžu lepšie pochopiť potreby zdravotne znevýhodnených žiakov.

Žiaci s mentálnym postihnutím majú značne obmedzené funkcie intelektu či zníženú schopnosť adaptability (Bartáková a kol., 2017), preto u nich možno predpokladať problémy už pri vstupe do diskusie. Využitie deliberačných techník však nemusí byť chápané len ako jednorazový nástroj v rámci konkrétneho vyučovacieho predmetu, ale ako forma spoločnej diskusie realizovaná vo vzdelávaní všeobecne. Práve postupným a pravidelným deliberovaním si môžu žiaci s postihnutím osvojiť potrebné zručnosti, a tým sa lepšie pripraviť na sebaobhajovanie. Dôležitú úlohu má v tomto prípade učiteľ, ktorý by mal pôsobiť ako facilitátor. Je preto žiaduce, aby už v priebehu vzdelávania rozvíjali budúci pedagógovia potrebné zručnosti na vedenie diskusie.

Potrebu sebaobhajovania už v útlom veku odôvodňujeme tým, že ak je škola inkluzívna, vytvára vhodné prostredie, v ktorom môžu zdraví žiaci pôsobiť ako vzory (*role models*) pre žiakov s mentálnym postihnutím. N. Bizová (2011) sa vo svojej štúdii zameriava na rovesnícku podporu ako na efektívny spôsob inklúzie detí s postihnutím vo voľnočasových zariadeniach. Podstatou rovesníckych programov je spájanie žiakov, predlžovanie spoločne stráveného času, výchova k občianstvu a budovanie starostlivej školskej komunity. Podmienkou uplatnenia rovesníckych programov je však systémový prístup i kvalitný špeciálnopedagogický servis.

Praktickou metódou rovesníckej podpory v prostredí základnej školy tak môže byť aj deliberácia priamo vo vyučovacom procese. Ide teda nielen o samotné občianske

vzdelávanie, prostredníctvom ktorého žiaci nadobúdajú zručnosti a spôsobilosti na základe rozvoja intelektových a kognitívnych spôsobilostí, ktoré zahŕňajú schopnosti opísať, analyzovať a interpretovať informácie z rozličných zdrojov (Obenchain, Pennington, 2015), ale aj o rozvoj komunikačných schopností, keď sa žiaci učia racionálne argumentovať a zdôvodňovať v kolektíve rovesníkov. Deliberácia na prvom a najmä na druhom stupni základnej školy môže vo výraznej miere pripraviť žiakov s mentálnym postihnutím na proces sebaobhajovania, a tak aj na budúci občiansky a spoločenský život.

Záver

Všetci ľudia majú právo usmerňovať vlastný život, majú právo na vzdelanie, ktoré bude rozvíjať ich zručnosti v tejto oblasti a zaslúžia si podporu, ktorá im umožní prevziať väčšiu kontrolu nad svojím životom (Wehmeyer et al., 2000). Doterajšie skúsenosti a výskumy ukazujú, že sebaobhajovanie je účinným nástrojom rozvíjania občianstva, participácie a kvality života ľudí s mentálnym postihnutím (Jariabková, 2008). Samotné hnutie sebaobhajovania obsahuje isté prvky deliberatívnej demokracie, či už ide o kolektívnu diskusiu, rovnosť jej účastníkov, vzájomný rešpekt alebo o priestor pre vyjadrenie vlastného názoru a pre argumentáciu.

Zručnosti budúcich sebaobhajcov je potrebné prirodzene rozvíjať už mladom veku, teda v období povinnej školskej dochádzky. Inkluzívna škola vytvára predpoklady pre úspešné sebaobhajovanie. Dôležité je uvedomiť si, že nestačí len fyzická integrácia detí s mentálnym postihnutím v prostredí školy, tak ako to zdôrazňujú viacerí autori (Craig a Bigby, 2015; Bizová, 2011; Abbot a McConkey, 2006). V príspevku sme vychádzali najmä z predpokladu, že koncept deliberatívnej demokracie posilní spoluprácu medzi integrovanými a ostatnými žiakmi a deti s mentálnym postihnutím pripraví na budúci spoločenský a občiansky život. Rovnosť a vzájomný rešpekt ako hlavné požiadavky deliberačnej techniky výraznou mierou podporujú inklúziu vo vzdelávaní. Koncept deliberatívnej demokracie tak predstavuje vhodný nástroj nielen pre podporu inklúzie, ale aj pre rozvoj argumentačných schopností žiakov s mentálnym postihnutím, potrebných pre budúce sebaobhajovanie.

LITERATÚRA

- ABBOT, S. – McCONKEY, R. 2006. The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, vol. 10, no. 3, p. 275-287.
- BARTÁKOVÁ, J. a kol. 2017. Sebaobhajovanie – od myšlienky k činom. Príručka (nielen) pre odborníkov. Bratislava: Združenie pre pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím.
- BEART, S. – HARDY, G. – BUCHAN, L. 2004. Changing Selves: a Grounded Theory Account of Belonging to a Self-advocacy Group for People with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, vol. 17, no. 2, p. 91-100.

- BIZOVÁ, N. 2011. Inklúzia ako problém výchovy vo voľnom čase. EFETA, roč. 20, č. 4, s. 4-7.
- BLACKMORE, T. – HODGKINS, S. L. 2012. Discourses of Disabled Peoples' Organisations: Foucault, Bourdieu and Future Perspectives. In Goodley, D. (Ed.): Disability and Social Theory. New Developments and Directions. PALGRAVE MACMILLAN, s.70-87.
- CRAIG, D. – BIGBY, CH. 2015. "She's been involved in everything as far as I can see": Supporting the active participation of people with intellectual disability in community groups. Journal of Intellectual and Developmental Disability, vol. 40, no. 1, p. 12-25.
- DRYDEN, E. M. – DESMARAIS, J. – ARSENAULT, L. 2017. Effectiveness of IMPACT: Ability to Improve Safety and Self-Advocacy Skills in Students With Disabilities-Follow-Up Study. Journal of School Health, vol. 87, no. 2, p. 83-89.
- ERCAN, S. A. – DRYZEK, J. S. 2015. The reach of deliberative democracy. Policy Studies, vol. 36, no. 3, p. 241-248.
- ESCOBAR, O. 2011. Public Dialogue and Deliberation. A communication perspective for public engagement practitioners. Edinburgh: Edinburgh Beltane – UK Beacons for Public Engagement.
- FELDMAN, M. A. et al. (2012). Health self-advocacy training for persons with intellectual disabilities. Journal of Intellectual Disability Research, vol. 56, no. 11, p. 1110-1121.
- FORESTER, J. 2009. Dealing with differences: dramas of mediating public disputes. Oxford: Oxford University Press.
- FRAWLEY, P. – BIGBY, CH. 2015. Reflections on being a first generation self-advocate: Belonging, social connections, and doing things that matter. Journal of Intellectual and Developmental Disability, vol. 40, no. 3, p. 254-264.
- GUTMANN, A. – THOMPSON, D. 1996. Democracy and Disagreement. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- HUČÍK, J. 2016. Mentální postižení. In: Lechta, V. (Ed.): Inkluzivní pedagogika. Praha: Portál, s. 300-316.
- JARIABKOVÁ, K. 2008. Sebaobhajovanie ľudí s mentálnym postihnutím: východiská a výzvy. In: Andreánska, V. (Ed.): Vyrovnávanie príležitostí jedincov s rozličnými druhmi postihnutia v majoritnej spoločnosti. Bratislava: Gerthofer, s. 69-73.
- JARIABKOVÁ, K. – ANDREÁNSKY, M. – ANDREÁNSKA, V. 2011. Ponímanie úspešnosti pri mentálnom postihnutí. EFETA, roč. 20, č. 2, s. 4-8.
- LECHTA, V. 2016. Inkluzivní pedagogika – základní determinanty. In: Lechta, V. (Ed.): Inkluzivní pedagogika. Praha: Portál, s. 26-40.
- MANSBRIDGE, J. et al. 2012. A systemic approach to deliberative democracy. In: Parkinson, J., Mansbridge, J. (Eds.): Deliberative Systems. Cambridge, s. 1-26.
- OBENCHAIN, K. – PENNINGTON, J. 2015. Educating for Critical Democratic Literacy. Integrating Social Studies and Literacy in the Elementary Classroom. New York: Routledge.
- PLICHTOVÁ, J. 2010. Prečo potrebujeme výskum občianstva, participácie a deliberácie? In: Plichtová, J. (Ed.): Občianstvo. Participácia a deliberácia na Slovensku. Teória a realita. Bratislava: VEDA, s. 17-41.
- WEHMEYER, M. – BERSANI, H. – GAGNE, R. 2000. Riding the third wave: Self-Determination and Self-Advocacy in the 21st Century. Focus on autism and other developmental disabilities, vol. 15, no. 2, p. 106-115.
- WEITHMAN, P. 2005. Deliberative character. Journal of Political Philosophy, vol. 13, no. 3, p. 263-283.

Súhrn: Cieľom predkladaného príspevku je poukázať na význam deliberácie nielen ako spôsobu participácie žiakov na živote školy, ale aj ako podpory inklúzie v školskom prostredí. Možno predpokladať, že prostredníctvom deliberácie sa dajú rozvíjať sebaobhajovacie schopnosti

žiakov s mentálnym postihnutím. V rámci sebaobhajovania si jednotlivci s pomocou facilitátorov rozvíjajú sociálne a komunikačné kompetencie. Proces deliberácie potom vytvára priestor pre zdôvodňovanie a argumentáciu, čím podporuje reflektívne myslenie a vzájomné pochopenie participantov. Koncept deliberatívnej demokracie tak môže vo výraznej miere posilniť spoluprácu medzi integrovanými a ostatnými žiakmi a deti s mentálnym postihnutím pripraví na budúci spoločenský a občiansky život. Rovnosť a vzájomný rešpekt ako hlavné požiadavky deliberačnej techniky podporujú inklúziu vo vzdelávaní.

Kľúčové slová: deliberácia, deliberatívna demokracia, sebaobhajovanie, mentálne postihnutie, inklúzia

Mgr. Michaela Bartušová je internou doktorandkou na Katedre školskej pedagogiky Trnavskej univerzity v Trnave a v Ústave výskumu sociálnej komunikácie SAV v Bratislave. Magisterský titul získala na Katedre politológie Trnavskej univerzity v Trnave. V rámci svojej dizertačnej práce sa venuje deliberatívnej demokracii v školskom prostredí.